

det, som nu er ved at blive afløst af informationssamfundet. I denne nye samfundsform skal vi se at komme væk fra kampen for gruppeinteresser, som kun er et historisk levn, idet det »fornemste mål for den politiske indsats er at opnå konsensus – dvs. samling om de store linjer, så udfordringerne klares til størst mulig gavn for helheden«.

Studiekredsens udgangspunkt har været læsning og diskussion af nogle af de skrifter, der præger debatten om, hvorledes fremtiden vil blive: Toffler, Naisbitt, Drucker og Brundtland-kommissionen. Det er naturligvis én måde at gribe problemet an på, men man savner dels en mere konsekvent vurdering af de usikkerhedsmomenter, der i hvert fald på nogle punkter knytter sig disse fremtidsvurderinger, dels en sammenhængende argumentation for, at det fører til lige netop den form for sammenblanding af almentmenneskelige, socialdemokratiske, liberale og nykonservative politik- og ideologielementer, der præsenteres her.

Fremtidsvurderingen omfatter også en konstatering af, at de politiske ledere vil komme endnu mere i fokus end nu – især naturligvis på grund af udviklingen i tv – og der udtales derfor det fromme håb, at de i højere grad end nu vil kunne afgøre sagerne efter egen samvittighed, med vægt på sund fornuft og viljen til at skabe de nødvendige resultater, samtidig med at der ikke gives efter for gruppepres og billig jagt på mediernes opmærksomhed. Det fremgår, at også de socialdemokratiske ledere har behov for at tage sig dette *ad notam*.

Bogen har til sidst en kort gennemgang af nogle væsentlige udviklingstræk i de danske politiske partier. Også den er interessant: Dels mener forfatterne åbenbart ikke, at navnet Hedtoft siger bogens overvejende socialdemokratiske læsere noget, dels har afsnittet en række større og mindre faktuelle fejl. Det må derfor beklages, at studiekredsen ikke også inddrog en almindelig historiebog i sit arbejde.

Konklusionen er, at såvel bogens timing som dens indhold er interessant – ikke så meget for det, der står som forslag til nye socialdemokratiske programpunkter, eller for de fremlagte analyser – men nok så meget, fordi den er et godt og spændende kildekrift til forståelse af nogle af de konflikter, der er i Socialdemokratiet i disse år. *En bygning vi vælter!* handler efter denne opfattelse først og fremmest om nogle af modsætningerne i landets største parti; det betyder, at den langtfra er uinteressant for dem, der vil vide noget om de forskellige måder, man fører politik på i vore dage – også internt i partierne.

Jørgen Elklit
Institut for Statskundskab

Daniel Fleming (red.), *Industriell demokrati i Norden*, Lund: Arkiv förlag, 1990, 435 s.

Det industrielle demokrati, hvormed almindeligvis forstås forskellige former for lønmodtagerindflydelse på arbejdspladsens beslutninger og ledelse, er ikke moderne for tiden. Sidst det industrielle demokrati blev diskuteret i større udstræk-

det, som nu er ved at blive afløst af informationssamfundet. I denne nye samfundsform skal vi se at komme væk fra kampen for gruppeinteresser, som kun er et historisk levn, idet det »fornemste mål for den politiske indsats er at opnå konsensus – dvs. samling om de store linjer, så udfordringerne klares til størst mulig gavn for helheden«.

Studiekredsens udgangspunkt har været læsning og diskussion af nogle af de skrifter, der præger debatten om, hvorledes fremtiden vil blive: Toffler, Naisbitt, Drucker og Brundtland-kommissionen. Det er naturligvis én måde at gribe problemet an på, men man savner dels en mere konsekvent vurdering af de usikkerhedsmomenter, der i hvert fald på nogle punkter knytter sig disse fremtidsvurderinger, dels en sammenhængende argumentation for, at det fører til lige netop den form for sammenblanding af almentmenneskelige, socialdemokratiske, liberale og nykonservative politik- og ideologielementer, der præsenteres her.

Fremtidsvurderingen omfatter også en konstatering af, at de politiske ledere vil komme endnu mere i fokus end nu – især naturligvis på grund af udviklingen i tv – og der udtales derfor det fromme håb, at de i højere grad end nu vil kunne afgøre sagerne efter egen samvittighed, med vægt på sund fornuft og viljen til at skabe de nødvendige resultater, samtidig med at der ikke gives efter for gruppepres og billig jagt på mediernes opmærksomhed. Det fremgår, at også de socialdemokratiske ledere har behov for at tage sig dette *ad notam*.

Bogen har til sidst en kort gennemgang af nogle væsentlige udviklingstræk i de danske politiske partier. Også den er interessant: Dels mener forfatterne åbenbart ikke, at navnet Hedtoft siger bogens overvejende socialdemokratiske læsere noget, dels har afsnittet en række større og mindre faktuelle fejl. Det må derfor beklages, at studiekredsen ikke også inddrog en almindelig historiebog i sit arbejde.

Konklusionen er, at såvel bogens timing som dens indhold er interessant – ikke så meget for det, der står som forslag til nye socialdemokratiske programpunkter, eller for de fremlagte analyser – men nok så meget, fordi den er et godt og spændende kildekrift til forståelse af nogle af de konflikter, der er i Socialdemokratiet i disse år. *En bygning vi vælter!* handler efter denne opfattelse først og fremmest om nogle af modsætningerne i landets største parti; det betyder, at den langtfra er uinteressant for dem, der vil vide noget om de forskellige måder, man fører politik på i vore dage – også internt i partierne.

Jørgen Elklit
Institut for Statskundskab

Daniel Fleming (red.), *Industriell demokrati i Norden*, Lund: Arkiv förlag, 1990, 435 s.

Det industrielle demokrati, hvormed almindeligvis forstås forskellige former for lønmodtagerindflydelse på arbejdspladsens beslutninger og ledelse, er ikke moderne for tiden. Sidst det industrielle demokrati blev diskuteret i større udstræk-

ning herhjemme var i forbindelse med fagbevægelsens diskussioner og forslag i 1960'erne, hvor de konkrete resultater var små, men hvor medindflydelse og medbestemmelse var et stærkt ønske i nogle fagforbund, og det indgik da også som en vigtig bestanddel af de første forslag til ØD. I den politiske strid omkring ØD underordnedes begrebet gradvist andre, makroøkonomiske hensyn, og med opgivelsen af ØD-planerne gled også det industrielle demokrati ud af debatten.

Et blik på det tyvende århundredes arbejdsmarkedspolitiske historie viser imidlertid, at debatten om industrielt demokrati dukker frem i de fleste vesteuropæiske lande med mellemrum. Man kan således klart definere tre perioder op gennem århundredet, hvor industrielt demokrati i én eller anden form har været diskuteret og sat på den politiske dagsorden med mere eller mindre succes: Årene umiddelbart efter Første Verdenskrig; tiden umiddelbart efter Anden Verdenskrig og højkonjunkturperioden ca. 1965 – 1973. Fælles for alle tre perioder er, at spørgsmålet om demokratisering af arbejdslivet har meldt sig med stor kraft for så efter nogle års debatter, enkelte forslag og mere eller mindre sparsomme tiltag at forsvinde fuldstændigt fra dagsordenen igen. Derudover kan man konstatere, at det debatterede industrielle demokratis indhold og form har ændret sig fra periode til periode. I årene 1919 – 25 diskuteredes bedriftsråd og arbejdernes adgang til indflydelse på deres arbejdspladser som led i en socialisering af virksomhederne; 1945 – 47 var det produktions- og samarbejdsudvalg, der diskuteredes med arbejdernes indflydelse på rationaliserings- og produktivitetsspørgsmål for øje; og endelig var det demokratiske hovedindhold i debatten op til ØD-forslagene i Sverige og Danmark, der som bekendt var de eneste nordiske lande, hvor forslag af den art blev fremsat, arbejdernes adgang til at deltage i bestyrelsesarbejdet i større virksomheder.

Selv om spørgsmålet om medarbejdernes adgang til at tage del i de beslutninger, der angår deres arbejdsliv, således nu i disse år er et politisk ikke-emne, er det som et af det kapitalistiske samfunds store uløste demokratiske problemer alligevel genstand for en omfattende samfundsvidenskabelig forskning, der forsøger at klarlægge årsagerne til, omstændighederne omkring og indholdet i de forskellige perioders debatter og forslag.

Den foreliggende bog er en delrapport fra et treårigt fællesnordisk forskningsprojekt, hvis formål det har været at sammenligne de nordiske lande med hensyn til former for medindflydelse, opfattelser af det industrielle demokrati og forskningstraditioner inden for feltet. I projektet har deltaget forskergrupper fra alle de nordiske lande, og forskningsområdet har været bredt defineret til at omfatte medindflydelsesformer på såvel virksomheds- som samfundsniveau, lovgivning og aftaler, formelle som uformelle, centrale og decentrale tiltag for private såvel som offentlige virksomheder, for arbejdere såvel som for funktionærer. Et så bredt anlagt projekt har naturligvis som konsekvens, at de enkelte forskergrupper anvender forskellige approaches på forskelligartede genstandsområder, og de i denne antologi fremlagte resultater vidner da også herom. Fælles for de fleste indlæg i bogen er imidlertid en historisk tilgang til analysen af emnet. Bedst repræsenteret er Norge og Finland med to bidrag hver, medens de øvrige nordiske lande hver yder ét bidrag til antologien.

Der har hidtil været en markant forskel i tilgangen til arbejdsmarkedsforskningen i Norge, hvor man i høj grad har fokuseret på den enkelte virksomhed og dennes sociologiske relationer som udgangspunkt for en demokratiseringsdiskussion, og forskningen i Sverige, Danmark og Finland, hvor man mest har fokuseret på samspillet mellem staten og hovedorganisationerne på arbejdsmarkedet og de forhandlinger og kampe, der er blevet ført i forbindelse med de forskellige demokratiseringsforslag. Denne forskel kommer i nogen grad også til udtryk i den forskning, der bliver præsenteret her.

Antologiens efter min mening mest spændende bidrag er Martin Byrkjelds »Makt og medbestemmelse i foretaket«, der ud fra den norske tradition undersøger forholdene mellem arbejdere og ledelse i en norsk aluminiumsvirksomhed i den første periode, hvor demokratisering debatteredes, nemlig fra 1919 og op igennem 1920'erne. Ved omfattende studier i såvel virksomhedens som den lokale fagforenings arkiver kortlægger Byrkjeld den kamp om kontrollen over det daglige arbejde, der fandt sted, og de fremstød for medbestemmelse, fagforeningen iværksatte i tyverne. Ved at sætte fokus på én virksomhed og dens egenart kaster forfatteren lys over relationen mellem arbejderne og bedriftsledelsen, og det vises, hvorledes aftaler om arbejdsforhold konkret blev truffet og reguleret mellem de to parter inden for de rammer, der blev sat af produktionsprocessen i den pågældende virksomhed. Netop aluminiumsindustrien var stærkt afhængig af kontinuerlig produktion og derfor særlig sårbar over for arbejdsstandsninger, hvilket gav arbejderne en fordel vis á vis ledelsen. Med udgangspunkt i dette studie viser Byrkjeld herefter, hvorledes de norske arbejdsmarkedsrelationer blev lagt i faste rammer i løbet af tyverne og begyndelsen af trediverne, og hvorledes de store organisationer gradvist overtog magten fra de lokale småforbund. Kampen om ledelsesretten blev således afgjort i tyverne i Norge.

Samme historiske periode er undersøgt i Pauli Kettunens artikel om de finske arbejdsmarkedsrelationers udvikling 1918 – 1930. Kettunen viser, hvordan Finlands sene industrialisering og skæbnesvangre borgerkrig i 1918 hver for sig øvede kraftig indflydelse på de finske arbejdsmarkedsforhold. Selvejrbonden var den centrale sociale kategori, hvilket ideologisk afspejledes i patriarkalsk-liberalistiske arbejdsrelationer. De mindre bygder med deres lokale patriotisme, bondesamfundets dominans samt de hvide bevæbnede friskarers fysiske tvang i årene efter borgerkrigen gjorde det let for finske arbejdsgivere at nægte at anerkende arbejderens ret til at organisere sig. En anden følge af borgerkrigen var, mener Kettunen, at staten kom til at spille en central rolle i forbindelse med interessekonflikter, og at der kun blev givet lille rum for organisering i det civile samfund. Alt i alt giver Kettunen her en velunderbygget forklaring på, hvorfor kollektive aftaler først kom i stand på det finske arbejdsmarked i 1944, og hvorfor den første periodes ideer om industrielt demokrati vandt yderst ringe fodfæste i finsk politik.

Ilkka Turunens bidrag gælder den finske demokratiseringsdebat i dennes anden periode, nemlig tiden efter Anden Verdenskrig. I Finland var debatten ligesom i de øvrige europæiske lande fokuseret på produktivitetsspørgsmål, og Turunen undersøger den politiske baggrund for og hensigten med de produktionskomitéer på de finske virksomheder, der blev resultatet. Som det var tilfældet med

de danske samarbejdsudvalg, blev der lagt højst forskelligt indhold i produktionskomitéerne af henholdsvis arbejdere og arbejdsgivere, og interessen for dem døde ud som følge af manglende succes for begge parter omkring 1960, en skæbne, der overgik de fleste af de i den periode oprettede organer rundt om i Europa.

Tredje periode af interesse for arbejdslivets demokratisering, dvs. fra tressernes slutning til midten af halvfjerdserne, behandles for Sveriges vedkommende af Bernt Schiller i en glimrende oversigtsartikel over de økonomiske og politiske forhold, der førte op til medbestemmelseslovgivningen i 1977 og til ØD-planerne. Den radikaliserende, der lå til grund for begge tiltag, afsvækkedes imidlertid i sidste del af 1970'erne, og Schiller trækker linjerne op til 1980'erne, hvor en såkaldt udviklingsaftale mellem hovedorganisationerne i 1982 betegnes som en syntese mellem på den ene side fagbevægelsens ønske om medbestemmelse i virksomhederne og på den anden side arbejdsgivernes ønske om nye samarbejdsformer og ændring af organisationsformerne. Tyngdepunktet for den fremtidige udvikling af industrielt demokrati i Sverige ligger efter Schillers mening i de enkelte virksomheder og disses svar på nye internationale udfordringer.

Denne konklusion ligger udmærket i tråd med det danske bidrag til antologien, der omhandler spørgsmålet om ny teknologi og organisationsformer i den danske banksektor. Selv om dette bidrag kan siges at ligge noget ved siden af de øvrige, illustrerer det udmærket den tendens til skift i forskningsinteresse fra demokratisering som politisk og organisatorisk problem til nye ledelsesformer og disses samspil med teknologiudviklingen, der har fundet sted i Danmark og Sverige i de senere år efter ØD-spørgsmålets hendøen. Artiklens fokus er således på udviklingen af ny ledelsesstil og virksomhedskultur i banksektoren og disses betydning for Danske bankfunktionærers Landsforenings eksistens som fagforening. Demokratisering af arbejdslivet, forstået som flytning af autoritet og magt fra ledelsen til de ansatte, betragtes i disse år, hvor spørgsmålet ikke er på den aktuelle politiske og faglige dagsorden, som værende bestemt af den ny teknologi og de nye managementstrategier.

Alt i alt må denne antologi, der ud over de her nævnte bidrag også omfatter artikler om de islandske arbejdsmarkedsforhold og om tilblivelsen af den norske arbejdsmiljølov i 1978, karakteriseres som vellykket og yderst informativ. Overblikket over de ofte komplicerede forhold i de enkelte lande lettes igennem indledningskapitler til de pågældende landes bidrag. Selv om ikke alle bidrag forekommer lige relevante, bygger de fleste på solid og relevant forskning. Det er således en interessant bog for dem, der beskæftiger sig med arbejdsmarkedsforhold og for dem, der interesserer sig for de nordiske lande og for den »skandinaviske model«s fortid og ikke mindst fremtid.

Bogen er et fint vidnesbyrd om, at diskussionen om industrielt demokrati ikke totalt er afgået ved døden, og den giver en udmærket baggrund for at forstå og perspektivere den næste periode af interesse for sagen, når den engang kommer.

Niels Dalgaard
Institut for Statskundskab